

o. dr hab. Marian Zawada OCD
ul. Karmelicka 22
34-100 Wadowice

Wadowice, 26.04.2024
WT. 524.10.2024

Recenzja dorobku naukowego
dr Anny Noworol OV w związku z postępowaniem
w sprawie nadania jej stopnia doktora habilitowanego

Recenzja została przygotowana na podstawie uchwały nr 27/2024 Rady Dyscypliny Nauk Teologicznych UKSW z dnia 26 lutego 2024 r. w sprawie powołania Komisji Habilitacyjnej w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego dr Annie Noworol. Uwzględnia ona wymagania i kryteria rozporządzenia art. 221 ust. 5 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 ze zm.).

Kwalifikacje naukowe Habilitantki

Dr Anna Noworol ( ) w swej formacji naukowej pogłębia dwie dziedziny: psychologię i teologię. Obok studiów psychologicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim ( ) i uzyskanego doktoratu z tejże dziedziny ( ) na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, ujawnia dość wcześnie zainteresowania teologią. W klasie maturalnej bierze w Olimpiadzie Teologii Katolickiej Archidiecezji Krakowskiej, zajmując 6 miejsce.

Teologię pogłębia ( ) na Studium Teologii Duchowości w Karmelitańskim Instytucie Duchowości w Krakowie, oraz na studium teologii dla osób konsekrowanych.

Podwyższa swe kwalifikacje na studiach magisterskich z teologii na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, wiencząc je ( ) roku uzyskaniem stopnia magistra teologii. Następnie ( ) podejmuje studia licencjackie z teologii na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie z angelologii i demonologii ( )

( )
( )
( )
( )
( )

Na podstawie zakresu studiów można mówić o dwutorowym przygotowaniu dr Noworol: psychologiczno-społecznym, oraz teologicznym. Obie dziedziny spotykają się w problematyce zagrożeń duchowych dla współczesnego człowieka.

Działalność dydaktyczno-naukowa

Podejmowana praca dydaktyczna w psychologii (w Wyższej Szkole Ubezpieczeń w Krakowie) oraz teologii (na Uniwersytecie Jana Pawła II w Krakowie) pozwala pogłębić problemy zagrożeń duchowych.

Dydaktykę wspiera działalność społeczno-charytatywna, pogłębiona kursem dla pielęgniarek środowiskowych i opiekunek społecznych ( ), oraz naukowymi badaniami ludzi chorych i kalekich, z wynikami opublikowanymi w książce: *Dobroci człowieka zdrowiem się nie mierzy* (2021).

Dr Anna Noworol, osobiście rozeznając swą drogę w Kościele w konsekracji dziewięć ( ), stara się kompetentnie służyć duchowemu rozeznaniu powołania kandydatom do kapłaństwa i klerykom, czemu daje wyraz w publikacji zredagowanej w 2023 roku pt. *Zatroszcz się o Pasterza, a pomnożą się owce. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Kanonikowi Adamowi Lisik z okazji 80-lecia urodzin i 55-lecia święceń Kapłańskich*.

Podkreślając ekskluzywizm powołania kapłańskiego, Autorka stara się dostarczyć kryteriów zarówno psychologicznych, jak i eklezjalnych, czy też formacyjnych, dla sformułowania specyfiki powołania, jak i charyzmaty i fundamenty duchowości, co ma służyć lepszej selekcji kandydatów do kapłaństwa.

Doktor Noworol czerpiąc z pozyskanej wiedzy z psychologii (zwłaszcza psychologii religii) i psychopatologii, a także z psychiatrii i medycyny, oraz teologii (demonologii i angelologii) wspiera praktyczną działalność Kościoła przejawiającą się w posłudze egzorcysty. Znajduje to oddźwięk w wykładach i publikacjach również w psychologicznych i medycznych periodykach zagranicznych.

Prezentacja dorobku naukowo-badawczego

Habilitantka Anna Noworol jest Autorką 9 książek, 14 artykułów w pismach recenzowanych, 21 artykułów o charakterze popularno-naukowym, 3 recenzji, 5 wykładów i konferencji, oraz dwóch tłumaczeń artykułów z j. hiszpańskiego.

Działalność naukowa Habilitantki skupia się na pracy pisarskiej (od 2006 r.) i praktycznie skierowana jest do księży, zwłaszcza egzorcystów. Stąd dorobek naukowy wiąże się ściśle z zagadnieniami teologii duchowości (demonologii i angelologii), posiłkując się ze względu na jedność duchowo-psychologiczno-cieleśną człowieka, wiedzą z innych dziedzin teologicznych (teologii moralnej, teologii biblijnej), a także interdyscyplinarnie z psychologii religii i psychopatologii, a także psychiatrii, medycyny, i chemii.

Po uzyskaniu stopnia doktora w dziedzinie psychologii

badania

Habilitantki koncentrują się wokół następujących nurtów badawczych:

- natura i rozpoznanie obecności i działania złego ducha;
- zagrożenia, grzech, przybliżenie definicji opętania;
- uwolnienie (egzorcyzm).

Znaczącą pozycją w tym zakresie jest książka *Zagrożenia duchowe. To, co ważne dla Duszpasterzy* (Tyniec 2017), gdzie Autorka zajmuje się destrukcyjnym wpływem złego ducha na człowieka. Książka stanowi kompendium wiedzy na temat zagrożeń duchowych.

Opisując zagrożenia duchowe współczesnej cywilizacji wskazuje na istnienie obok siebie nauki i magii, religii i starodawnych praktyk, co doprowadza do swoistego zamętu, zmieszania materii wiary i czarów, używania magicznych przedmiotów, mieszania futurologii z wróżbami i horoskopami, itp. Wręcz drobiazgowo analiza różnych propozycji od teozofii, ezoteryzmu, poprzez wschodnie filozofie i techniki medytacji, Habilitantka wskazuje nie tylko zagrożenia dla ludzkiej psychiki jak i duszy, ale i destrukcyjne skutki psychologiczne i duchowe, a także problemy psychiczne członków kultów destrukcyjnych. W rozdziale 8 Habilitantka umiejętnie wyjaśnia różnice pomiędzy opętaniem a kompetencjami diagnostyki psychologicznej. Ukazuje kluczową konieczność interdyscyplinarnego połączenia psychologii, psychiatrii i teologii, co stanowi o dojrzałym teologicznym i pod względem nauk empirycznych, podejściem. Materiał ten staje się priorytetowy w poszukiwaniach Habilitantki. Książka jest adresowana do księży, dostarcza kryteriów dla rozróżnienia pomiędzy chorobą a opętaniem (p. 8.4), by ułatwić im „diagnozę i leczenie” penitentów, by odróżnić je od epilepsji, hysterii, osobowości wielorakiej, schizofrenii itp.

Problem definicji opętania i chorób psychicznych, ich podobieństwa i różnic, a także symulowania opętania oraz krytyczne stosowanie różnych metod terapii, Habilitantka pojęła w artykule *Wartość współpracy między psychiatrami i Księżmi egzorcystami (The Value of Collaboration between Psychiatrists and Exorcist Priests)* publikowanym w języku angielskim w „Journal of Psychiatry & Mental Disorders” w 2021 roku. Artykuł jest skierowany do psychiatrów i lekarzy, którzy mogą się spotkać z przypadkami „choroby opętania”, zwracając uwagę na konieczność współpracy, czyli interdyscyplinarne spojrzenie na ten problem. Opętanie wymaga specyficznej diagnozy i leczenia, by wykluczyć przypadki pomieszania pseudo-opętań, opętań z chorobami psychicznymi. Autorka proponuje uznać je za jednostkę chorobową, a współpraca psychiatrów z księżmi egzorcystami mogłaby pomóc przede wszystkim pacjentom.

Opierając się na badaniach empirycznych, Habilitantka ukazuje w artykule *Supernatural therapies: do people change science for magic?* czym jest plaga terapii ponadnaturalnych. Wskazuje na powszechną, wręcz absolutną potrzebę zdrowia, którą wykorzystują oszuści w uzdrowicielstwie demonicznym. Często są to dary demoniczne, wykorzystujące efekt placebo i uleganie sugestiom. Artykuł potwierdza szkodliwość uczęszczania do uzdrowicieli.

W artykule *What is the value of iridology as a diagnostic tool?* opublikowanym w prestiżowym czasopiśmie „Medicine and Clinical Science” 2(3)2020, s. 1-6, omawia iridologię z punktu widzenia psychologii, teologii i medycyny. Podważa naukowe podstawy diagnozowania z tęczówek oka, powołując się na rozbieżność pomiędzy badaniami klinicznymi a wnioskowaniem na podstawie zmian zabarwienia tęczówki. Medycy samą metodę uważają za nieprzydatną i potencjalnie szkodliwą. Autorka uważa, że metoda jest oszustwem, zagrożeniem duchowym, rodzajem uzdrowicielstwa demonicznego.

Tematyce uwikłania w zło poświęcona jest obszerna praca Habilitantki - *Jak rozpoznać złego ducha, i jak pomagać zniewolonym przez demony?* (Kraków 2018) (358 stron). W pracy wylicza wszystkie ważniejsze zagrożenia życia duchowego, skutki uwikłania się w zło i potrzebę zachowania wolności (modlitwa, nawrócenie, egzorcyzm). Dotyczy również zagrożeń duchowych i stara się sformułować obiektywne normy moralne, pośród współczesnego rozchwiania moralnego, oraz środowisk promujących relatywizm w tym względzie. Praca zawiera praktyczne porady dla każdego, kto chciałby pomóc osobie uwikłanej w zło. Autorka wyjaśnia, jak rozpoznawać realną obecność demona w świecie i we własnym życiu w kontekście idolatrii, zagrożeń ze strony środowiska okultystycznego (wróżby, magia, przesady), ze strony Dalekiego Wschodu (joga, wschodnie sztuki walki, feng shui) oraz mentalności sekiarskiej, i innych źródeł duchowych uzależnień. Autorka wskazuje drogę uwolnienia. W książce znajdziemy również modlitwy na kanwie chrzcielnego wyrzeczenia się złych duchów.

Do tej dziedziny można zaliczyć książkę pt. *Bóg stworzył cię bez ciebie, ale nie zbawia cię bez ciebie*, zajmując się tematyką grzechu, procesem sekularyzacji, negowaniem wszelkiej transcendencji, deformacji etycznej, wzrostem relatywizmu (grzechy przeciw dekalogowi, siedem grzechów głównych, grzechy cudze), a w pozytywnym wymiarze stanowi wezwanie do nawrócenia. Stanowi to oczywiste tło dla szeroko zakrojonej działalności demona. Z tej racji publikacja może stać się dobrą pomocą posługujących w konfesjonale, katechetów, rodziców, młodzieży, ale także stanowić pomoc przy rachunku sumienia.

Konkretną egzemplifikacją uwikłania w zło może być artykuł ze współautorem prof. Stanisławem Głazem SJ pt. *Świadkowie Jehowy: gdy doktrynę dostosowuje się do człowieka*, [Studia Wrocławskie, 25(2023) s. 160-183] dowodzący szerokiej manipulacji przekładem Pisma Świętego wśród świadków Jehowy. Pokazano zmiany w tłumaczeniu, formułowane w

ten sposób, by potwierdzały one nauki świadków Jehowy. Artykuł bazując na językach oryginalnych pokazuje zafałszowania w *Przekładzie Nowego Świata* wielu prawd wiary.

Szukając kryteriów do rozróżnienia pseudo-religijności i dojrzałej postawy wiary, Habilitantka publikuje wraz z prof. S. Głazem SJ w „Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration” obszerny artykuł pt. *Religiosity, Personality and Maturity* 27(2021), s. 113-141.

Pozytywnym akcentem w dziedzinie wydobywania się spod wpływu złego ducha jest historia bł. Bartłomieja Longo (*Bł. Bartłomiej Longo: wynagrodzenie, które ma moc z satanisty uczynić nawróconego człowieka błogosławionym*, w: „Język. Religia. Tożsamość” 1(25)2022 s. 205-226), który najpierw był w sekcie satanistycznej, następnie nawrócił się, wynagrodził swoje winy, został apostołem różańca, związany z sanktuarium Matki Bożej w Pompejach. Autorka przedstawia historię jego życia, akcentując pułapki psychomanipulacji w czasie zamętu, wreszcie konsekwentne nawrócenie i rozwijanie gorliwości.

Inną dziedziną jest tematyka teologia życia konsekrowanego i teologii kapłaństwa. Habilitantka [redacted], pragnie podbudować tę dziedzinę publikując w 2023 roku *Zatroszcz się o Pasterza, a pomnożą się owce*. W książce przypomniano nadprzyrodzoną wartość celibatu (na co zwrócił już uwagę Papież Jan Paweł II w *Vita consecrata* oraz *Pastores dabo vobis*, a ostatnio Franciszek w *Evangelii Gaudium*, nr 104) oraz uwypuklono eklezjalny wymiar kapłaństwa. Autorka nie stroni również od przedstawienia zagrożeń w tym względzie, a także przytacza znaczenie *munus sanctificante* kapłaństwa służebnego.

Habilitantka poświęca swą uwagę kwestii cierpienia, sytuacji ludzi chorych, zwłaszcza w wymiarze paliatywnym (*Dobroci człowieka zdrowiem się nie mierzy*, Tyniec 2021), szukając w teologii i duszpasterstwie spojrzenia na przyczyny cierpienia i chorób oraz ich interpretacji. Omawia cierpienie od strony cierpiącego, zatrzymuje się nad kwestią cierpienia zawinionego i niezawinionego, fizycznego i psychicznego w kontekście wiary.

Habilitantka, wraz z ks. prof. W. Ostafińskim w artykule, *Do Catholics Listen to Sermons?*, opublikowanym w „Journal of Religion and Health” w 2020, zabiera głos w temacie badań empirycznych w dziedzinie słuchalności kazań. We wnioskach autorzy podkreślają zróżnicowaną słuchalność i podkreślają bezzasadność przekonania o istotnym wpływie homilii i kazań na poglądy wiernych, a tym samym możliwości decydowania o sprawach Kościoła przez ludzi świeckich, niekompetentnych w kwestiach teologii.

Ocena wartości dorobku naukowo-badawczego

Przedstawiony wyżej dorobek naukowy posiada dwa atuty. Habilitantka stara się dostarczyć nie tylko jak najszerszy materiał teoretyczny, mówiąc o współczesnych zagrożeniach duchowych, ale także popiera je badaniami środowiskowymi, czerpiąc z dostępnych prac badawczych jak i proponując (w swej rozprawie habilitacyjnej) – właściwy badanym problemom kwestionariusz. Zatem publikacje posiadają swe oparcie w metodach empirycznych.

Drugim mocnym atutem jest konsekwentne wypracowywanie przestrzeni spotkania interdyscyplinarnego dobrze przygotowanych specjalistów z zakresu psychologii i psychiatrii oraz teologii duchowości, w wymiarze posługi kapłańskiej w dziedzinie egzorcyzmów.

Habilitantka proponuje, aby wrócić do dawniejszego uznania opętania za odrębną jednostkę chorobową, jak to mamy w klasyfikacji ICD 10 z 2023 roku, a występowało ono także w DSM IV (opracowanym w 1994 roku).

W efekcie chodzi o uznanie współlistnienia wśród pacjentów przypadków, gdzie objawom typowo klinicznym, a więc naturalnym, mogą towarzyszyć objawy nadnaturalne, które mogą

być zdiagnozowane jako wpływ demoniczny. Opętanie od strony psychologii definiuje jako chorobę parapsychologiczną, w której występują zjawiska nadnaturalne, niewytłumaczalne z naukowego punktu widzenia. Habilitantka postuluje, by na poziomie diagnostyki i ustalania zasad leczenia, dla dobra pacjenta, kierować się kompetencjami tych dwóch dziedzin, wiedzą psychologiczną i teologiczną (duchową). Złe rozpoznanie jednostki chorobowej powoduje zwiększenie cierpienia u pacjenta. O ile, jak wiemy z praktyki, kapłani odsyłają przed przystąpieniem do egzorcyzmów do psychiatry, tak rzadko się zdarza, że psychiatrzy widzą potrzebę tego typu konsultacji. W wielu przypadkach wchodzi w rachubę nieuwzględnianie przez nich istnienia złych duchów.

Z drugiej strony Autorka uważa za słuszne, by kapłani ze swymi kompetencjami duchowymi byli postrzegani przez psychiatrów jako specjaliści od innej dziedziny chorób, podobnie jak kardiolog czy ortopedzi.

Interdyscyplinarne badania z duchowości, psychologii, medycyny, socjologii pomagają w całościowym podejściu do objawów choroby i optymalizacji w zakresie diagnozy, by móc sięgnąć po właściwe środki, celem przywrócenia zdrowia.

Habilitantkę interesuje z jednej strony interpretacja teologiczna zagadnień stycznych z medycyną – zwłaszcza kwestii psychologicznego cierpienia, a z drugiej uwzględnia i wykorzystuje zdobycze współczesnej psychologii i psychiatrii. Jak tego dowodzi podjęta linia naukowego kursu, Habilitantka we własnej osobie pragnie spełnić powyższe wymagania.

Habilitantka wyraża przekonanie, że teologia duchowości (angelologia) domaga się uwzględnienia osiągnięć całego spektrum dziedzin takich, jak m.in.: psychologia, pedagogika, socjologia, medycyna czy farmakologia.

Stwierdzam zatem, że Habilitantka jest dobrze przygotowana do prowadzenia badań naukowych, zwłaszcza z pogranicza współpracy pomiędzy duchowością a psychologią, wskazuje na możliwości współpracy i kompetentnie wypełnia braki w tym względzie.

Godnym podkreślenia i zauważenia jest fakt, że Habilitantka nie tylko prowadzi badania teoretyczne jest wrażliwa na najbardziej dotkliwe problemy człowieka, co znajduje odbicie w publikowanych artykułach.

Zapoznając się całokształtem materiału przedstawionego do recenzji widać, że Habilitantka jest zorientowana w badaniach prowadzonych na ten temat, szczególnie w obszarze języka hiszpańskiego, co można stwierdzić na podstawie przytoczonej bibliografii.

Habilitantka skupia się na opętaniu całościowo, a wydaje się, że, jak twierdzi, np. ks. Chad Ripperger z USA (kluczowa pozycja: *Minor Exorcisms and Deliverance Prayer* z 2015 roku), „klasyczne” całkowite opętania są rzadkie. O wiele bardziej interesujące byłyby badania nad opętaniem częściowym: intelektualnym, emocjonalnym, dezyderialnym (w dziedzinie perwersyjnych pragnień) czy złych czynów.

Ocena monografii habilitacyjnej

Podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk teologicznych, w specjalności teologia duchowości, jest dwutomowa monografia pt. *Zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy. Wskazówki dla Księża egzorcystów* (Kraków 2020), oraz *Zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy. Wskazówki dla Księża egzorcystów. Część II. Rytuał egzorcyzmów* (Tyniec 2021).

Autorka monografia podchodzi do zagadnień w sposób interdyscyplinarny, szukając wsparcia dla teologii. Traktuje ją jako komentarz do *Rituale Romanum* i stara się rozwinąć zasady diagnozy podane przez Rytuał.

Część I monografii

Część pierwsza monografii obejmuje 835 stron i jej celem jest fachowa pomoc dla egzorcystów, „by wykorzystali teorię w swojej praktycznej posłudze uwalniania; i by przez odkrycie możliwie jak największej części kamuflażu złych duchów, łatwiej było odkryć też piękno Najświętszego Boga” (I s. 788).

Ta część zawiera przyczyny zniewoleń demonicznych, kryteria rozróżnień pomiędzy chorobami a opętaniem, dary przypominające charyzmaty, rozróżnienie cudów okultystycznych od cudów nadprzyrodzonych, zagadnienie magii, charyzmatów w ruchu charyzmatycznym, następnie nadprzyrodzone zdolności fizyczne (lewitacje, przemieszczania się i siły), temat awersji do sacrum, wizji demonicznych i halucynacji, oraz infestacje. Praca kończy się kwestionariuszem zagrożeń demonicznych oraz sugestią potrzeby odnowy duszpasterstwa w kontekście omawianej dziedziny.

Przez „zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy” Autorka rozumie „fakty i fenomeny” zaistniałe pod wpływem obecności demona w strukturach ludzkich. Należy mieć w pamięci obecność na scenarii duchowej trzech protagonistów: Boga, złe duchy i człowieka. Fenomeny mogą być zewnętrznie podobne (w zakresie objawów), natomiast są z teologicznego punktu widzenia różne, co do źródeł.

W dziedzinie teologicznej, określa się charakterystykę boskiego, nadprzyrodzonego działania, w dziedzinie demonologii, dane zostają poddane analizie jako manifestacje demoniczne, natomiast sektor antropologiczny określają modele zdrowia psychicznego i cechy syndromów chorobowych.

Kluczowym zagadnieniem monografii jest dostarczenie danych, by „odróżnić działania złych duchów, nieraz ukryte pod tym co naturalne, od tego co naturalne, a tym bardziej od tego co pochodzi od Boga” (I s. 27). Opętanie jest rozumiane jako choroba parapsychologiczna. Habilitantka kładzie nacisk, by ukazać „diagnostykę różnicowo-rozpoznawczą”, która ma na celu ułatwienie doszukania się przyczyn zniewoleń demonicznych (I s. 27), tym bardziej, że „złe duchy kamuflują swoje nieczne działania pod pozorami faktów naturalnych” (I s. 28).

Stosuje metodę, gdzie „każde zjawisko, jest opisane w swoich duchowych i naturalnych uwarunkowaniach, a w razie potrzeby, oprócz jego duchowych aspektów, uwzględnia się zagadnienia psychologii, psychiatrii, medycyny, chemii, i fizyki” (I 29).

Rozprawa habilitacyjna jest narzędziem dla egzorcysty, jak i dla psychologa. Jak stwierdza Autorka „egzorcysta powinien posiadać wiedzę o złych duchach i ich działaniu, a także wiedzę dotyczącą podstawowych symptomów najczęściej spotykanych zaburzeń psychicznych, co ułatwia mu przeprowadzenie właściwego rozeznania” (s. 27).

Przez „zagrożenia duchowe” Habilitantka rozumie przejawy działania złych duchów w świecie, które powodują, że człowiek oddala się od Boga, a ukierunkowuje w stronę zła, otwiera się na działanie złych duchów i naraża na konsekwencje swoich czynów, destrukcyjne dla swojej psychiki jak i duszy, z których najgorsze jest opętanie (s. 710).

Opętanie jest rozumiane jako najcięższa konsekwencja uwikłania w zagrożenia duchowe. Jako typowe pojawia się: zmiana wyrazu twarzy, zmiana tonu głosu, pojawiają się na ciele zabarwienia, dermatografizmy, jego deformacje i wykrzywienia.

W sferze emocji pojawiają się skrajne nastroje z różnym nasileniem (rozbawienie, agresja, brutalność), nawet zmiany osobowości, zdolności metadynamiczne (nadzwyczajna siła), zmiana treści wypowiedzi np. słowa bluźniercze. (por. s. 717). Kluczowe są jednak objawy typowo religijne: opętany nie może się modlić, oddala się od zasad wiary, przejawia awersję do Boga, czy dziedzinie sacrum.

W sferze rozumu pojawia się wiedza, używanie nieznanymi języków i rozumienie rzeczy ukrytych, telepatia i jasnowidztwo.

W klasyfikacji psychiatrycznej pojawia również opętanie (w słowniku DSM-IV oraz opracowanym przez WHO syndrom w klasyfikacji ICD-10), wskazując na podobne symptomy jako jednostkach chorobowych. Ponieważ symptomy mogą być podobne do typowych objawów chorób psychicznych, jak psychoza, schizofrenia, histeria, osobowość mnoga, wobec tego, by upewnić się o opętaniu nie wystarczą kompetencje diagnostyczne nauki empirycznej, jaką jest psychologia, ale potrzebny jest wgląd duchowy. Lecz należy założyć przekonanie o istnieniu złych duchów, czyli wiedzę teologiczną.

Stara się temu po części zaradzić parapsychologia, zajmująca się zjawiskami nadnaturalnymi, jak zjawiska paranormalne, parapsychologiczne, zjawiska mentalne, które wychodzą poza zakres metodologii obecnych nauk.

Na pierwszym etapie upewnienie dotyczyłoby zakwalifikowania, czy mamy do czynienia z fenomenem naturalnym, czy nadnaturalnym (np. wykluczenie lub rozeznanie zespołu chorobowego). Na drugim etapie, wykorzystując wiedzę teologiczną, chociażby dorobku szkoły karmelitańskiej św. Jana od Krzyża (co zostało przytoczone w rozdziale 9) czy św. Ignacego Loyoli, zwłaszcza charakterystykę wpływu demonicznego lub boskiego, by orzec o źródłach fenomenu. Trzeci etap, gdy rozeznany zostaje przypadek opętania, należy określić jego zakres, głębię i czas.

W monografii zawarty jest specjalny kwestionariusz i opis ułatwiający rozróżnienie między chorobami pochodzącymi od złego ducha a chorobami psychicznymi. W kwestionariuszu cenne wydają się być tzw. korelaty podatności, cechy osobowości (np. ekstrawersja, ugodowość, neurotyczność), zapożyczone ze sprawdzonych metod Masłowa (s. 700).

Zbytne naturalizowanie, psychologizowanie, tzw. redukcja do psychologii problemu wprowadza fałszywą optykę i może doprowadzić do tragicznych skutków nie tylko psychicznych, ale i duchowych.

Podsumowując, w dziedzinie odróżniania przejawów działania złego ducha od zjawisk naturalnych, rozprawa dostarcza kryteriów i spełnia swą rolę. Zawiera również praktyczne środki: - aby ujawnić obecność złego ducha (na etapie diagnozy stanu chorobowego czy posesyjnego); - zdemaskować rodzaj jego kamuflażu; - powstrzymać jego działanie w postaci egzorcyzmu.

Kluczem jest dostrzeżenie i określenie, czy mamy do czynienia z fenomenami demonicznymi, czy naturalnymi, czyli określenie natury zjawisk, czy są pochodzenia naturalnego czy nadnaturalnego, a co za tym idzie – zastosowanie odpowiednich środków.

Zdajemy sobie sprawę, że zły duch nie zamierza demaskować miary swego wpływu, a tym bardziej opętania, utrudnia jego ujawnienie, ukrywając się, o ile to możliwe za naturalnymi mechanizmami.

Z punktu widzenia teoretycznego najtrudniejszym przypadkiem jest nakładanie się tych dwóch sfer, tu Habilitantka mówi o „idealnym kamuflażu” złego ducha, z równoczesnym współwystępowaniem poważnych objawów choroby psychicznej, np. w schizofrenii.

Wtedy manifestacje demoniczne bywają kwitowane szufladkowaniem do kategorii urojeń religijnych. Niewiedza na temat chorób o podłożu demonicznym powoduje, że wielu lekarzy klasyfikuje daną osobę do leczenia psychiatrycznego, co może pogłębić stan wyczerpana i wzrostu niepokoju. Dla tych, co rozeznali tego typu przypadek, czyli podwójne tło choroby, Habilitantka przygotowała pomoc duchową w formie zbioru modlitw o uwolnienie, pt. „Modlitwy o uwolnienie od złych duchów”.

Ocena merytoryczna I części

Mamy do czynienia ze specjalistyczną monografią, ułatwiającą poznanie kim są i jak działają złe duchy, zawierającą pogłębioną wiedzę teologiczną o opętaniu i innych zjawiskach nadnaturalnych, spojrzenie na nie z punktu widzenia nauk empirycznych.

Monografia wnosi do teologii obszerną analizę zjawisk nadprzyrodzonych (zob. pkt. 5d.), pod kątem ich pochodzenia (naturalnego, demonicznego lub Bożego), a także zjawisk podobnych do nadprzyrodzonych, lecz pochodzenia naturalnego, podając klarowne zasady ich rozróżniania.

Część I posiada dużą wartość diagnostyczną w zakresie właściwego rozpoznania wpływu i działania złego ducha, zwłaszcza w przypadkach współwystępowania komponentów chorobowych (objawów czy zaburzeń naturalnych) i oznak obecności złego ducha. Należy docenić elementy diagnostyki rozpoznawczo-różnicowej w zakresie demonicznego działania. Kluczem do prawidłowego rozstrzygnięcia jest zdemaskowanie złośliwej inteligencji, która ukrywa pod pozorami fenomenów naturalnych. Obecność złego ducha nosi w sobie cechy złowrogiej agresji, działania pozaczasowego i zorganizowanego, poprzez nasilające się nękanie pokusami, obsesyjnymi myślami, pragnieniami czy wyobrażeniami. Habilitantka wielokrotnie sygnalizuje interdyscyplinarność i wielowymiarowość w podejściu do badań zagadnienia opętania czy uzależnień lżejszego typu. Należy zwrócić uwagę, że psycholog nie może kompetentnie orzekać o opętaniu, ani kapłan, w kwestiach medycznych (diagnozy choroby, stosowaniu leków, itp.)

Obszar badań dotyczy bardzo specyficznego przedmiotu i wymaga specjalnej metodologii. Próba stworzenia całościowej syntezy oznacza konieczność znalezienia klucza interpretacyjnego, pozwalającego wyniki badań łączyć i interpretować, tak by stworzyć całościową wizję badanej materii.

Poprzez uwzględnienie duchowego wymiaru nie tylko osoby (pacjenta), ale i całej rzeczywistości, przeciwstawiając się tendencjom redukcjonistycznym w antropologii, stara się ukazać wartość powrotu do zdrowia w integralnej koncepcji osobowości ludzkiej. Biorąc pod uwagę „mroczne” realia ludzkiej egzystencji, Habilitantka podjęła w tym zakresie badania nie tylko teoretyczne, ale cały czas wskazuje na ich praktyczne zastosowanie, czyli status odzyskanego zdrowia.

Jeżeli chodzi o uwagi, chciałbym je odnieść do sformułowanego tytułu: *Zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy. Wskazówki dla Księży egzorcystów*. Wyrażenie „zjawiska nadprzyrodzone” zawarte w tytule w sensie szerokim jest właściwe, ale czy jest precyzyjne. Umysł teologiczny jest przyzwyczajony, że słowo „nadprzyrodzoność” (*supernaturalis*) dotyczy natury Boga i Jego działania. Może ona być udzielana. Wtedy mówimy Bóg jest sprawcą i przyczyną nadprzyrodzoną (św. Tomasz). Działania stworzeń rozumnych i źródła tych działań są nadprzyrodzone, gdy kierują się ku nadprzyrodzonemu przedmiotowi: nadprzyrodzonej Prawdzie i Dobru. Ponieważ demon jest zaprzeczeniem i prawdy i dobra, wyrażenie wydaje się być w tym sensie nieprecyzyjne. Może by mówić o fenomenach lub zjawiskach nadnaturalnych. (co pojawia się często w opisie Habilitantki). Czyli temat precyzyjniej mógłby brzmieć „Zjawiska nadnaturalne powodowane przez duchy złe...” Chodziłoby o klarowne odróżnienie natury tego co stworzone (czyli również natury złych duchów) od tego, co Niestworzone.

Kolejny człon tytułu - wyrażenie „złe duchy” dotyczy demonów. Lecz należy zwrócić uwagę, że czasami w materiałach źródłowych pojawia się pomieszanie demonów, czyli upadłych aniołów z duchami ludzkimi - domniemanych potępieniów (duchami zmarłych ludzi: Hitler, Judasz, itd.). Mamy zatem różnicę, co do podmiotu działającego, a co za tym idzie innej mocy

i wpływu na człowieka. Oczywiście demony mogą się podszywać pod zmarłych, zwłaszcza podczas seansów spirytystycznych, ale szukamy naukowej precyzji.

Natomiast, jeżeli chodzi o strukturę demonicznych fenomenów, czyli strukturę I części mamy próbę syntezy, z objaśnieniami, co do ich natury i zasad rozróżniania. Poprzednie prace „Zagrożenia duchowe” (2017) oraz „Jak rozpoznać złego ducha” i (2018) stanowią swoistą „topografią” zagrożeń, kompetentnie przedstawioną, natomiast „Zjawiska nadprzyrodzone” (2021) jest ujęciem tematów od strony fenomenów. Zwłaszcza cenny wydaje się być rozdział II rozprawy (Opętanie czy choroba?). Gwoli spojrzenia na całość występujących fenomenów przydałoby się uzupełnić zjawiska parapsychologiczne, przykładowo o dermooptykę.

Z lektury rozprawy habilitacyjnej wynika, że Autorka uważa złe duchy za przyczynę zagrożeń duchowych. Trzeba dla teologicznej korekty przywołać słowa z listu św. Jakuba, iż to *własna pożądlliwość wystawia każdego na pokusę i nęci* (Jk 1, 14) i św. Pawła, który przybliży „prawo grzechu” wpisane w naturę: *Nie czynię bowiem dobra, którego chcę, ale czynię to zło, którego nie chcę* (Rz 7, 19-20). Zatem przyczyna i podstawa mogą tkwić także w człowieku, a przez demona jest to wykorzystywane w kuszeniu. W sensie ogólnym szatan jest przyczyną zaistnienia zła, ale w kwestiach szczegółowych problem nie musi być jednoznaczny. Czasami człowiek nie kuszony, sam wybiera zło, grzech lub na podstawie pewnej kalkulacji kieruje się w stronę demona.

Habilitantka omawiając temat opętań skupia się jedynie na zagrożeniach. Nie uwzględnia przypadków opętań, które mają np. charakter ekspiacyjny, bądź wynikają z próby duchowej. Oczywiście są one doświadczeniami rzadkimi. Zobrazowaniem pierwszego przypadku opętania jest 23-letnia Annelise Michel (+1976), która zgodziła się, by Bóg w niej związał demony. A zatem egzorcyzmowanie (w ciągu 10 miesięcy przeprowadzono ich 67) było błędem w sztuce i dramatycznie pogłębiało cierpienie.

Opętanie może również wynikać z woli Bożej, rozumiane jako sposób uświęcenia, jak to miało miejsce w życiu karmelitanki bosej, św. Miriam od Jezusa Ukrzyżowanego, lub przyjęte jako zadośćuczynienie. Dręczenie w tym przypadku miało charakter próby, czy z nadmiaru cierpienia ofiara porzuci Boga.

Należałoby dodać do wskazanych w monografii powodów demonicznego opętania – jak bezpośredni kontakt z duchem złym, uporczywe trwanie w środowisku zdeprawowanym, czy kiedy się pojawia w wyniku traumy lub zranienia, również ten mistyczny wątek – kiedy wynika ono z woli Bożej, jako sposób uświęcenia czy zadośćuczynienia.

W rozprawie pojawia się wyrażenie typu: „psychiatra najczęściej nie wierzy w opętanie diabelskie” (I s. 96). Wydaje się, że nie jest ono niewłaściwe, ponieważ naukowiec, zgodnie ze stosowaną metodą, może określić idee przyjmować za możliwą hipotezę naukową lub nie. Przykładem może Edyta Stein, która jako ateistka pisze swą rozprawę doktorską z psychologii o empatii, która oczywiście dotyczy szeroko rozumianego wymiaru ludzkiego, ale na końcu monografii wyraża możliwość pojawienia się empatii także „z czysto duchowymi osobami” (Bóg, aniołowie, święci, zmarli), czyli poszerza zakres empatii o możliwość innego typu relacji, ale nie czuje się kompetentna by zabierać w tej materii głos¹. I taka postawa byłaby bardzo rzetelna z punktu widzenia naukowego. Jest prawdą, że w omawianej dziedzinie mamy do czynienia z brakiem profesjonalizmu wielu psychiatrów czy terapeutów. Uczciwy naukowiec, nie powinien bagatelizować, czy na siłę kwalifikować danego fenomenu w ramy opisanych naukowo chorób, lecz stwierdzić, że wykracza on poza obszar znanych mu zespołów chorobowych, jak to mamy w innej dziedzinie, np. w orzekaniu o cudach.

¹ Św. Teresa Benedykta od Krzyża Edyta Stein, *O zagadnieniu wczucia*, przekł. J. Machnac, Kraków 2014, s. 233.

W kontekście całej pracy są to jedynie uwagi marginalne i nie wpływają na merytoryczny wkład do prezentowanego tematu. W monografii przedstawiono interdyscyplinarną perspektywę dla diagnozowanych chorób, przydatną zarówno dla teologii, jak i psychologii.

Korzystanie obficie z literatury (ponad 2700 przypisów), jasne formułowanie tez naukowych przydaje pracy wartości i zapewnia o dogłębnym studium.

Praktycznym owocem poszukiwań jest opracowanie Kwestionariusza Zagrożeń Demonicznych, różnego od wcześniejszego Kwestionariusza Zagrożeń Duchowych. Habilitantka skonstruowała metodę pomiaru uwikłania w zagrożenia duchowe oraz metodę diagnostyczną uwikłania w zagrożenia duchowe, co pozwala rozpoznać przyczyny, jak i ułatwia diagnozę.

Część II monografii

Drugi tom monografii *Zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy. Wskazówki dla Księży egzorcystów. Część II. Rytuał egzorcyzmów*, Kraków 2021, dotyczy praktyki egzorcyzmów. Zawiera rytuały: *Rituale Romanum* (1952), oraz *Rytuał Rzymski* (1999), oraz analizuje różnice pomiędzy nimi.

Habilitantka porównując treść obu rytuałów wskazuje na istotne różnice pomiędzy rytuałem z 1952 roku a rytuałem z 1999 roku. Zapewne wynika to z faktu, że nie opracowywali go egzorcyci, ale liturgiści. W późniejszym rytuale pominięto kwestie osobistego przygotowania egzorcysty (spowiedź, Msza św.), zalecenia próbnego egzorcyzmu, stawianych pytań o przyczynę wejścia, liczbę, czas i imię, oraz utrzymania trybu rozkazującego (w imieniu Boga). Habilitantka uważa, że zapewniało to większą efektywność egzorcyzmu.

Egzorcyzmy ze swej natury są modlitwą, dodajmy modlitwę liturgiczną, a jej skuteczność każdorazowo wiąże się z tzw. misją kanoniczną w tym względzie, udzielaną przez biskupów dla określonych przypadków. Habilitantka mówi o ich potrzebie, przygotowaniu ze strony egzorcystów, egzorcyzmach próbnych (s. 39-58), o przebiegu, szczegółowo cytując przeznaczone na tę okoliczność modlitwy (s. 59-118). Habilitantka zajmuje się również tematem postaw i pomocy ze strony współmieszkańców (s. 129-142).

Na zakończenie Autorka wykazuje możliwość wpływu złego ducha na miejsca i rzeczy (s. 143-154). Czasami zakupione meble lub domy mogą przejawiać infestacje (przesunięcia, zapachy, itp), co może sugerować ich wcześniejsze przeznaczenie do okultystycznych rytów. Ponieważ egzorcyzm jest jednocześnie błogosławieństwem Autorka uświadamia potrzebę korzystania z tego środka do zbawienia i uwalniania się od zła.

Ocena merytoryczna II części

Część II stanowi na terenie Polski, jedną z pierwszych prób ukazania przydatności i skuteczności rzymskich rytuałów egzorcyzmów, zarówno ich teoretycznej treści, jak i praktyki stosowania.

Prezentowany materiał w II części jest o tyle wartościowy, że wskazuje kluczowe teksty i ich praktyczną skuteczność podczas przeprowadzania rytuału egzorcyzmów. Należy się zgodzić z potrzebą większej wrażliwości na złośliwe działanie duchów i ich wpływ na człowieka współczesnego. Ale z drugiej strony należy unikać swoistej paniki, by tłumaczyć wszelkie trudności w życiu poprzez wpływ demoniczny.

Egzorcyzm jest modlitwą wypędzenia i stosuje się go jako kluczowy, gdy stwierdzono zaistnienie przypadku opętania. Niestety, w życiu mamy cały wachlarz możliwości, od uzależnienia, po całkowite opętanie. Dlatego należy pochwalić jasne rozróżnienie pomiędzy egzorcyzmem (skierowanym do złego ducha) a modlitwą o uwolnienie (skierowaną do Boga o łaskę uwolnienia od cierpienia).

Oprócz przeprowadzenia samego egzorcyzmu Habilitantka widzi konieczność stosowania ostrożnej próby egzorcyzmu, tzw. egzorcyzmów próbnych, potrzebę współpracy z rodziną, czy najbliższymi opętanego.

Autorka postuluje powrót do rytuału z 1952 roku lub przynajmniej przywrócenie fragmentów z zadawaniem pytań w nowym rytuale z 1999 (II s. 156). Należy również zwrócić uwagę na fakt, że za zgodą Stolicy Apostolskiej egzorcyci mogą również korzystać nadal z ze Starego Rytuału. Świadczy o tym fakt, że w przypadku składania wniosków o pozwolenie na sprawowanie obrzędu egzorcyzmu do Ordynariuszy diecezjalnych, nie trzeba formułować specjalnej prośby czy motywować używania dawnego rytuału. Zależy to indywidualnie od egzorcysty.

Nowy rytuał, oprócz egzorcyzmu, zawiera w *Dodatkach* również modlitwy, litanie, wezwania, które są skuteczną bronią w walce ze złymi duchami, czego wydaje się nie doceniać Autorka. W kwestii samego rytuału Habilitantka wskazuje na konieczność zadawania pytań złemu duchowi, odwołując się na zalecenia rytuału z 1952 roku. Istnieje jednak znacznie niebezpieczeństwo rozmycia siły egzorcyzmu poprzez jakiegokolwiek rozmowy czy dyskusje, w które chce wciągnąć demon, co osłabia tryb wypędzania. Wchodzi w grę zwyczajna, niestety częsta pokusa, by zdobywać „poufne” informacje na egzorcyzmach.

Autorka zalecając obronę przed złym duchem wylicza zwyczajne środki, jak modlitwa, sakramenty, sakramentalia, itp. Wymienia również tzw. mały egzorcyzm Leona XIII (I s. 783). W tym miejscu chciałbym przypomnieć list Kongregacji Nauki Wiary, w którym wyraźnie się nakazuje: „(...) nie wolno używać, formuły egzorcyzmów przeciw szatanowi i upadłym aniołom, która została opublikowana na polecenie papieża Leona XIII, ani tym bardziej nie wolno używać tekstu integralnego tego egzorcyzmu” (Kongregacja Nauki wiary, List do ordynariuszy miejsca przypominający niektóre norm dotyczące egzorcyzmów *Inde ab aliquot annis* z 29 września 1985, [AAS 77(1985) 1169-1170]). Mamy zatem do czynienia z tzw. błogosławieństwem czy egzorcyzmem zastrzeżonym dla władzy kościelnej.

Rytuał rzymski dotyczy władzy wypędzania złych duchów i uwalniania człowieka zwłaszcza w przypadku opętań. Lecz należy zwrócić uwagę, jak to pamiętamy z Ewangelii św. Łukasza, że duch nieczysty opuścił człowieka, błąkał się po miejscach bezwodnych, szukając spoczynku. Następnie bierze siedmiu innych duchów złośliwszych niż on sam; wracają, wchodzi i mieszka tam tak, że „stan późniejszy owego człowieka staje się gorszy niż poprzedni” (Łk 11, 23-26).

Mamy w tzw. małym egzorcyzmie Leona XIII ważne dopowiedzenie: nie tylko wypędzenie złego ducha, ale odesłanie go do piekła: „Pochwyć smoka i strąć go w czeluści, gdzie nie będzie już mógł zwodzić dusz”. Nie tylko więc wypędzenie złego ducha, ale unieszkodliwienie go (np. związanie go lub odesłanie go do piekła), powinno stanowić część struktury egzorcyzmu.

Wnioski

Najpierw należy pogratulować odwagi w podejściu do podejmowanych zagadnień, gdyż temat ten nawet przez teologów traktowany jest jako temat *tabu*.

Następnie należy docenić metodę interdyscyplinarną w podejściu do problemu, gdzie ujawnia się kompetencja w obu potrzebnych dziedzinach, zarówno psychologii, jak i teologii. Owocem tego jest kwestionariusz, pierwszy tego typu na terenie Polski.

Analiza dorobku naukowego wykazuje satysfakcjonujący poziom metodologiczny i merytoryczny. Dorobek wskazuje na przemyślaną i konsekwentną realizację drogi naukowej, zwrócenia uwagi na szczegółowe zagrożenia duchowe, fenomeny nadzwyczajne typu demonicznego i sposoby uwolnienia duchowego.

Zgodnie z *Ustawą o stopniach naukowych* stwierdzam, że Habilitantka zaproponowała nowe ujęcie zagadnienia, zrealizowała oryginalne osiągnięcie w postaci kwestionariusza, co pozwala spojrzeć całościowo na kwestie zjawisk nadzwyczajnych we współczesnej psychologii i psychiatrii, jak i daje narzędzia do powrotu do zdrowia w dziedzinie duchowej. W podejściu do badań widać u Habilitantki dociekliwość i głębię wnikania w problemy badawcze. Autorka recenzowanego dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej, spełnia wymogi stawiane kandydatom ubiegającym się o ten stopień naukowy.

Stąd występuję do Rady Wydziału Teologicznego UKSW w Warszawie, z wnioskiem o dopuszczenie do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

26.04.2024
Wadowice

s. dr hab. Marian Lando